

KISS GERGELY: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 3.) 204 old.

A tanulmányban azokról a rendes egyházi joghatóság alól kivett, egyszersmind magasabb hierarchikus szint alá rendelt, azaz *exemptió*ban (szó szerint fordítva: kivételben) részesülő magyarországi egyházi intézményekről olvashatni, amelyek rendszerint az esztergomi érsek fennhatósága alá kerülve a forrásokban és a kutatásban – ha ugyan távolról sem kivétel nélkül – királyi egyházak néven neveztetnek. A szerző célja nem ezek általános köz-, egyház- vagy intézménytörténeti leírása, hanem kiváltságos egyházi jogi helyzetük mibenlétének és kialakulásának bemutatása, illetve az e téren esetleg meglévő közös sajátosságok feltárása. Az e kérdéskört körüljáró értekező részt (9–145. p.) egészítik ki, illetve a könyv használhatóságát hivatottak növelni a francia és angol nyelvű összefoglalók (146–154. p.); „Fogalmak” cím alatt egy rövid, öt szócikkre terjedő lexikonszerűség (155–156. p.); a rövidítés-, forrás- és irodalomjegyzék (157–177. p.); két táblázat (178–182. p.); négy térkép (183–186. p.); valamint egy igen részletes személy- és helynévmutató. (187–204. p.)

Összességében, úgy tűnik, a fent említett egyházi létesítmények kiváltságos állásával kapcsolatban új és általánosnak mondható momentumot a szerző nem talált, és nem is valószínű, hogy ilyen a későbbi kutatásban felszínre bukkanna: a párizsi Sainte-Chapelle mintájára alapított uralkodói kápolnák hatása – amely kápolnákkal a szerző bőven, és magyar viszonylatban bizonyára párját ritkító felkészültség alapján foglalkozik, ld. 12–13., 16–25. p. – „meglehetősen kérdéses” (128–130. p., az idézet a 130. oldalon), s így marad az illető egyházi létesítmények királyi mivoltának leginkább az alapítás, illetve a kegyuraság körülményeiben való keresése. E keresésnek azonban mindig a konkrét intézmények egyedi történetére kell fókuszálnia, nem valamiféle általános tétel deduktív alkalmazását kell erőltetnie, s így aligha lehet vitatkozni a szerző konklúziójával, miszerint az a helyes, „*ha az egyes intézményekre vonatkozó adatokat egyenként mérlegelve igyekszünk képet alkotni az egyházi jogi helyzet alakulásáról*” (kiemelés az eredetiben, 145. p.).

A bőséges szakirodalmat felvonultató munkának nem tartozik erényei közé a forrásközelség. A szerző ritkábban hivatkozik forrásainak eredeti szövegére, mint az indokolt lenne; így kifejezetten terminológiai kérdéseket boncolgatva sem idézi szó szerint a hivatkozott oklevél szövegét, hanem megelégszik valamiféle, az eredeti szöveget lazán követő magyar nyelvű értelmezésekkel. A veszprémi káptalan – sok szempontból valóban nagyon fontos – 1296. augusztus 1-jei oklevelének¹ például igen nagy jelentőséget tulajdonít; többek között azért, mert ez az oklevél „az első, amely

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény 237 414.

fogalmilag, jogilag összekapcsolja a királyi egyház és a király(né)i kápolna intézményét” (32. p.). A fogalmi, jogi összekapcsolásról az oklevélben csak a következő fordulatot lehet olvasni: „*omnes ecclesie et capelle regales seu reginales*”, a könyv említett oldalán pedig még ennyit sem, hanem csak a „*minden királyi és királynéi egyház és kápolna*” fordulatot (uo., kiemelés az eredetiben), ami még csak nem is teljesen pontos megfelelője az eredetinek.

Ez az oklevél a szerző forráskezelése szempontjából azért is jellemző, mert könyvében – legalább – nyolcszor hivatkozik rá,² és teszi ezt nagyjából hatféleképp. Háromszor meg sem említi a levéltári jelzetet (562., 619. és 771. jegyz.), és a többi esetben is az oklevél számos kiadása és regesztája közül szemezget, ki tudja minek alapján.³

Szembeötlő – mint erre alább még visszatérünk –, hogy a szerző még a legfontosabb oklevelek pontos szövegét sem hozza, hanem általában megelégszik a kiadásokkal, anélkül, hogy azok esetleges hibáit javítaná. Ez persze szíve joga, a további kutatásnak azonban minden bizonnyal szilárdabb alapját képeznék az eredeti példányok alapján adott textusok. Még a jobb hírű kiadásokon is akad olykor javítanivaló: vö. pl. Demeter esztergomi érsek 1384. december 20-áról keltezett oklevelét, melynek a szerző szintén csak kiadására hivatkozik (141. p. 907. jegyz.), e kiadás hibáinak és bizonytalan olvasatainak feltüntetésével.⁴

A forrásközelség hiányával függ össze a tanulmányt illusztráló II. táblázat („Az esztergomi érsek kormányzati joghatósága alatt álló intézmények tételes felsorolása a 14–16. században”, 178–182. p.) félresikerült adatolása is. E segédlet, címének megfelelően, az összes idetartozó vagy egyéb okból idevont egyházi létesítményt (pl. pannonhalmi apátság) nevezi meg, öt kategóriába – „benedekrendi apátságok, zárdák”, „premontrei prépostság”, „társaskáptalan”, „kápolna, plébánia”, „decanatus (Landkapitel)” –, azokon belül pedig betűrendbe sorolva ezeket, a névsor utáni hét oszlopban pedig intézményenként jelölve, hogy ez utóbbiak a címben említett, szám szerint hét forrás közül melyikben szerepelnek és melyikben nem. E hét tételes felsorolás 1389-ből, 1397-ből, 1400-ból, 1449-ből, 1454-ből, 1464-ből és 1513-ből származik, fennmaradásukról és elérhetőségükről pedig a sorrendben 927-től 933-ig számozott lábjegyzetek hivatottak tájékoztatni. – Ehhez képest a hét lábjegyzetből az utolsó öt (929–933.) egyszerűen hiányzik a könyvből, a

² 32. p. 112. jegyz.; 102. p. 562. jegyz.; 102. p. 565. jegyz.; 105. p. 595. jegyz.; 108. p. 619. jegyz.; 113. p. 676. jegyz.; 118. p. 740. jegyz.; 121. p. 771. jegyz.

³ Az okmány szövege egyébként a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II. kötetében (ed. Ferdinandus Knauz, Strigonii, 1882.) a 390–391. oldalakon található (és nem 380.-on, mint a 619. és 771. jegyzetek alapján hinni lehetne), a „BÁRTFAI SZABÓ 1938. 28.” (562. jegyz.) és „BÁRTFAI SZABÓ 1938. 151.” (619. és 771. jegyz.) hivatkozások pedig – a megtévesztő numerikus eltérés dacára – ugyanarra a rövid és pontatlan regesztára vonatkoznak, hol oldalszámot, hol sorszámot adva meg, de egyik esetben sem jelölve, hogy a szerző melyiket érti, ld. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp., 1938. 28. p., 151. szám.

⁴ SÜTTŐ SZILÁRD: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. Szeged, 2003. (Belvedere-monográfiák, 2.) (továbbiakban: SÜTTŐ, 2003.) 2. köt. 273. sz. (151–152. p.)

927. és 928. ugyan megvannak, de rossz helyre kerültek: az első nem az 1389-es, hanem az 1464-es, a második nem az 1397-es, hanem az 1513-as felsoroláshoz tartozik.

Persze igaz, hogy a táblázatban, amelynek rendeltetése úgyis csak az értekezés efféle bemutatásra alkalmas adatainak áttekinthetővé tétele, voltaképp nem is lett volna szükség az illető források külön-külön történő leírására – ha ezek a források, vagy legalábbis a téma szempontjából releváns részeik a könyvben elérhetőek lennének. Mivel e hét felsorolás döntő fontosságúnak tűnik a téma szempontjából, jó, sőt szükséges is lett volna ezeket – adott esetben esetleg kivonatossan, de pontosan – közölni; a forrásoknak, ill. keletkezésük körülményeinek ismertetése (33–38. p.) ezt csak részben pótolja. Terjedelmi szempontok aligha jelenthettek akadályt, ld. pl. a könyv címében foglalt témához csak nagyon-nagyon áttételesen kapcsolódó párizsi Sainte-Chapelle és társai fentebb említett, igen részletes bemutatását.

Nem éppen problémamentes a másik táblázat sem. A királyi kápolna és az egyes kiváltságolt egyházi intézmények közti személyi átfedések ugyanis valóban nagyon érdekes kérdés; jó, hogy a szerző ezt felteszi, kár, hogy – legalábbis kellő alaposággal – nem válaszolja meg. Pedig e tárgyban ígéretes úton indult el: azokat a személyeket kereste, „akik a kiváltságolt egyházi intézmények tagjai voltak, és szerepük volt a hivatali írásbeliségben (1001 és 1301 között)” (29. p.). Vizsgálatának eredményét ezen – a 178. oldalon található I. – táblázatban foglalta össze, „a királyi egyházak (prépostságok) részvétele a királyi oklevéladásban, 11–13. század (%)” cím alatt. Ebben a korszakot három évkörre bontva (1001–1181; 1182–1242 és 1242–1301), ill. összesítve (1001–1301) jellemzi, mind a négy oszlopban négy-négy számot feltüntetve: az „összes ismert személy”, a „királyi prépostság összesen”, a „nem királyi egyház” és a „nem azonosítható” kategóriába sorolható személyek százalékos arányát közölve.

Az olvasóban ezek láttán többszörös hiányérzet jelentkezik. Először is e táblázat összes adata, s így az ezekből levonható következtetések hitelül mindösszesen egyetlen sornyi lábjegyzet szolgál (178. p. 920. jegyz.): „Az itt szereplő szám adatok a következő munkákon alapulnak: RA; KUBINYI 1999a; ZSOLDOS 2011.”⁵ Ennyi. Ez praktikusán nem sokkal többet jelent, mint hogy aki nem hiszi, járjon utána.

Márpedig lenne minek utánamenni, mert sem a táblázatban, sem pedig ennek szöveges kiértékelésében (29–31. p.) nem találni a százalékosított klerikusok neveit; egyáltalán nincs differenciálva ezeknek az oklevéladásban játszott szerepe, ami pedig szinte minden további vizsgálatot jóformán lehetetlenné téve, óriási funkció- és rangbeli különbségek összemosását jelenti; de még csak a percentuális arányok mögött álló pontos számok rendszeres felsorolását is hiába keresi az

⁵ Vagyis: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk.: Szentpétery Imre, Borsa Iván. Bp., 1923–1987.; KUBINYI ANDRÁS: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. században. In: *Levéltári Közlemények*, 1975. 59–121. p. A rezümék nélkül újraközölve: Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. (METEM Könyvek 22.) (továbbiakban: KUBINYI, 1999.) 7–67. p.; ZSOLDOS ATTILA: Magyarország világi archontológiája, 1000–1301. Bp., 2011.

érdeklődő. Igaz, hogy a 30. oldalon a szerző legalább nevesíti azt a hét társaskáptalant, amelyeket a táblázat címében a „királyi egyházak (prépostságok)”, második sorában pedig a „királyi prépostság összesen” összefoglaló néven emleget, és itt az Árpád-kor egészére vonatkozóan megad hét számot is, vagyis hogy ezekből hány személyt talált a királyi oklevéladás közelében, de ismét forráshivatkozások, nevek és hatáskörök, sőt minden időbeli bontás nélkül, úgyhogy még a korszakon belüli változásokra vonatkozó kijelentései is⁶ okleveles adatok helyett a jóindulatú olvasónak a szerzőbe vetett bizalmára épülnek: *fides apud autorem*.

Minthogy „hasonló vizsgálatot a vegyesházi királyok korára nehéz pontosan elvégezni” (30. p. 108. jegyz.), illet a szerző nem is végzett. Ezt csak sajnálni lehet, mert ez a – tagadhatatlanul kevésbé hálás, gyors eredményekkel nem kecsegtető, sokkal inkább fáradtságos, idő- és munkaigényes – kutatás nagyban emelte volna a mű értékét; az Árpád-kori, rendszeresen ismertetett és dokumentált adatokkal együtt pedig akár a több szempontból is fontos kézikönyvek közé emelhetné volna.

Bár – minthogy a szerző tudatosan és hangsúlyozottan kerüli az intézménytörténeti megközelítést⁷ – a fenti problémákkal nincs egy súlycsoportban, azért mégis felkapja az ember a fejét annak olvastán, ami a könyvben a királyi kápolna oklevéladó tevékenységéről áll (16. p., 30. jegyz.): „A király kápolna [*sic!* – S. Sz.] illetén [azaz oklevéladó – S. Sz.] jellege csak a 14. század közepén mutatható ki ismét az 1370-es évekbeli reformokig. Ettől kezdve a kápolna – a panaszfelvételt leszámítva – inkább már liturgikus testület volt.” – Ezzel szemben ma már tudott, hogy a kápolnaispán hiteleshelyi funkciója egyáltalán nem szűnt meg kancelláriai tagozatának 1375-ös átszervezésével, hanem továbbra is adott ki az uralkodó nevében – csakúgy, mint korábban, annak középpecséjtével megerősített – ilyen jellegű okleveleket, még hozzá nemcsak közeli hiteleshely hiányában az udvari bíróságok visegrádi tartózkodása idején, hanem azok Budára költözése után is.⁸

Helyenként önmagának látszik ellentmondani a szerző. A szebeni és brassói *decanatus*nak az *exemptio* felé vezető útját vázlatosan ismertető fejezetben (130–142. p.) tett megállapítása szerint például „úgy tűnik, hogy az Erdélyben II. Géza korától megtelepedő szászok egyházi különállása a kezdetektől napirenden volt” (134. p.); a továbbiakban pápai oklevelekre támaszkodva jelenti ki, hogy 1235-re az esztergomi érsek és a barcasági papság közt „kialakult egy jogi kapcsolat” (136. p.); Fülöp esztergomi érsek két, 1264. május 6-áról keltezett oklevele alapján pedig leszögezi, hogy „a szebeni dékán és papsága felett az esztergomi érsek kormányzati joghatósága érvényesült” (137. p.). – Ehhez képest „a királyi egyház eredete, kialakulása és fogalma Magyarországon” c. fejezetben (26–32. p.)

⁶ Pl.: „Az egész időszakot (1001–1301) tekintve az óbudai társaskáptalan végig egyenletesen szerepel, vele szemben a székesfehérvári folyamatos emelkedést, míg az aradi és a titeli csökkenést mutat.” (30. p.)

⁷ Vö. 10. p.

⁸ A kérdésről ld.: SÜTTŐ, 2003. 1. köt. 201. p., küln. uo. 7–9. jegyz.; továbbá 2. köt. 170. sz. (95–96. p.), 321. sz. (179. p.), 519. sz. (295. p.), 615. sz. (349–350. p.), 705. sz. (398–399. p.).

a két erdélyi *decanatus*ról azt írja, hogy ezek „különleges jogállása a 14. századtól kezdett kifermálódni” (32. p.), illetve hogy „a 14. század eleje előtt nyoma sincs a szebeni vagy a brassói *decanatus exemptiós* törekvéseinek” (31. p. 110. jegyz.).

Érdekes ezt az ellentmondást összevetni a kötet térképmellékletével; a könyvben tárgyalt egyházi intézményeket ugyanis négy térkép (183–186. p.) prezentálja négy különböző korban. Pontosan a változások érzékeltetése céljából kedvező, hogy nem egy, hanem négy térkép található a kötetben, de éppen a két említett dékánosság szempontjából ebből az előnyből semmi nem realizálódik: ezek mind a négy térképen ugyanúgy vannak ábrázolva.

A munka még egy – a térképekkel szemben – meglehetősen szokatlan segédletet is tartalmaz, „Fogalmak” címmel (155–156. p.), benne öt ilyenek rövid leírásával, mint: „*exemptio*”, „*ordinarius*”, „*protectio*”, „*püspöki hatalom, joghatóság*” [kurzívval az eredetiben – S. Sz.], illetve „*sainte-chapelle*”. Nem világos, hogy miért pont ez az öt fordul itt elő, illetve hogy ez az öt miért, amikor a szerző ezekre a szövegben is kitérhetett volna, illetve ki is tért: a *sainte-chapelle* mibenlétét például nemcsak a 156. oldalon magyarázza, hanem a 12–13.-on is, az *exemptió*t a 155. mellett a 26–27.-en is, majdnem – tényleg: miért csak majdnem? – ugyanúgy.

Ez a kis fogalomtár nyilván nem tudományos, hanem legfeljebb ismeretterjesztő igényeknek kíván megfelelni – összességében igencsak mérsékelt sikerrel. Hivatkozások híján nem tudni, a szerző mire támaszkodott pl. a „*püspöki hatalom, joghatóság*” passzus megírásánál, de úgy tűnik, nem sikerült az igazságnak megfelelő képet alkotnia a püspöknek a katolikus egyház tanítói hatalmából (*potestas magisterii*) való részesedéséről. Szerinte a „*püspöki hatalom, joghatóság* – három elemből tevődött össze, tanítói, szentelő és kormányzati joghatóságból (*potestas magisterii, ordinis, iurisdictionis*). A tanítói hatalom alatt az értendő, hogy a püspök feladata volt az egyháziak tanításának megszervezése és ellenőrzése. Ez vonatkozott iskolák megszervezésére, a tanultsági szint felmérésére, ennek szükség szerinti javítására, az ezt elősegítő könyvek, iratok beszerzésére, másolatok biztosítására, másoló- vagy íróműhely (*scriptorium*) működtetésére. A püspök szentelő hatalma...” stb. (155–156. p., kiemelések az eredetiben.)

Ez így alapvetően téves. Miről van szó? Legyen itt elég két másik, lényegében egybevágó meghatározás idézése. A kánonjogász Bánk József erről, tehát a *potestas magisterii*ről, „a püspök főpásztori hatalma”⁹ ötödik elemeként ír: „5. *Potestas magisterii*. A püspök a legfőbb tanító az egyházmegyében; ha nem is rendelkezik az egyes püspök csalatkozhatatlansággal, a római pápa irányítása mellett »*verus doctor et magister*« (c. 1326.). Legfőbb feladata a hit és erkölcs tisztaságának megőrzése. Az egyházmegyében senki sem taníthat katolikus tant a püspök tudta és beleegyezése nélkül.”¹⁰ Hasonlóképp foglalja ezt össze a medievista Érszegi Géza is a Korai magyar történeti lexikonban („püspök”

⁹ BÁNK JÓZSEF: Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai. Bp., 1958. 108–109. p. (Idézet: 108. p.)

¹⁰ Uo. 109. p. (A püspöki *infallibilitas* hiányát természetesen csak 1870 után kellett hangsúlyozni, és a hivatkozott kánon is, magától értetődően, az 1917-es *Codex Iuris Canonicié*.)

címszó): „A pápa fősége alatt a legmagasabb egyházi rend viselőjeként valamely egyházmegyében mint az apostolok utóda lelki (szentelő, tanító, kormányzó) hatalmat gyakorol. Feladata, szentelő hatalmánál fogva, a szentségek kiszolgáltatása és istentiszteletek tartása, tanítói hatalmából kifolyólag a hithirdetés és a hitesség fenntartása, kormányzóként pedig törvényeket hoz, felügyel a fegyelemre, javadalmakat ad, kezel és alapít.”¹¹ – A *potestas magisterii* tehát nem az iskolaiügyre vonatkozik, hanem a hithirdetés, a hit tisztaságán való őrködés jogát és kötelességét jelenti.¹²

Végezetül ki kell térni az apparátusra, ami igen sok kívánnivalót hagy maga után. Már az sem szerencsés, ahogy az eredeti megjelenés helyét és idejét a szerző többször is említetlenül hagyja: a Kubinyi András egyháztörténeti vonatkozású tanulmányaiból összeállított gyűjteményes kötetben¹³ megjelent írásokra például egységesen ennek a könyvnek 1999-es évszámával hivatkozik, a-tól h-ig terjedő indexszel látva el ezeket,¹⁴ a nyolc tanulmány közül a korábban már megjelent hétnek még eredeti megjelenési idejét sem közölve a címleírásoknál.

Ennél kirívóbbak a – más vonatkozásokban már feljebb is érintett és ezen a téren is megnyilvánuló – pontatlanságok és hanyagságok; példaként lehet hozni, ahogy a szerző Bónis György posztumusz regesztakötetét¹⁵ kezeli. Mivel hivatkozik ennek egyes darabjaira,¹⁶ így ezt a források közé fel kellett volna vennie. Ez nem történt meg, viszont az irodalomjegyzékben szerepel Bónisnak a regesztákhoz csatolt tanulmánya¹⁷ – de nem a valódi címmel.¹⁸ Ráadásul ez a cikk eredetileg 1963-ban egy rangos német jogtörténeti folyóiratban jelent meg, és csak a Bónis-kötet szerkesztője fordította magyarra – de minderről itt szó sem esik.¹⁹

¹¹ ÉRSZEGI GÉZA: Püspök. In: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Bp., 1994. 563–564. p. (Az idézett rész az 563. oldalon.)

¹² Sok egyéb mellett persze a püspök felügyelete alá tartozott „az egyháziak tanításának megszervezése és ellenőrzése” is, amiről a szerző ír (155. p.), de ez kormányzati – szó szerint: joghatósági – hatalmához, azaz a *potestas iurisdictionis*hoz tartozott, vö. pl. JULIUS KRIEG idevágó ismertetését: „Gewalt u. Aufgaben” (a „Bischof” szócikken belüli 5. pont) In: Lexikon für Theologie und Kirche. Hrsg.: Buchberger, Michael. Bd. 2. Freiburg im Breisgau, 1931. 373–374. col., küln. 373.

¹³ KUBINYI, 1999.

¹⁴ Ld. 169–170. p.

¹⁵ BÓNIS GYÖRGY: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerk.: Balogh Elemér. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) (A továbbiakban: BÓNIS, 1997.)

¹⁶ 61. p. 264. jegyz.; 125. p. 808. jegyz.; 144. p. 911. jegyz. stb.

¹⁷ 161. p.: „BÓNIS 1997”.

¹⁸ Az említett Bónis-kötetben az írás „Az egyházi bírászkodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon” cím alatt található (621–658. p.), a jelen irodalomjegyzékben viszont a szerző ezt átnevezte: „Egyházi bírászkodás a középkori Magyarországon”.

¹⁹ A német eredeti: Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 80 Kanonistische Abteilung 49 (1963) S. 174–235. (A szerző által adott magyar cím tehát nemcsak az 1997-es kötetben álló tényleges változatnak, de még a német eredetinek sem felel meg; és akkor még nem is szoltunk az 1963 és 1997 közti harmincnégy év, illetve az eredetileg megcélzott és a tisztán magyar olvasóközönség közti különbségek elkenéséről.)

Az érdeklődő olvasót még kellemetlenebbül érinti, hogy a jegyzetekből nemegyszer hiányzik az oldalszám szerinti precíz hivatkozás, és így csak valamely mű egészére való utalást találni ott, ahol annak egy konkrét részletét kellett volna megjelölni. Ismét csak egy példa: annak, hogy Kubinyi András „a korábban Gárdonyi által felvetett és Jankovich által bírált *hospes*-jog–kiváltságos jogállás tétellel kapcsolatban kívánt bizonyos félreértéseket eloszlatni” (14. p., kiemelés az eredetiben), a szerző útmutatása alapján egész pontosan a következő helyeken lehet utánaolvasni (14. p. 22. jegyz.): „KUBINYI 1962; KUBINYI 1972; KUBINYI 1983; KUBINYI 1999c; KUBINYI 1999e; KUBINYI 1999f; KUBINYI 1999g; KUBINYI 2001.”

A forrás- és irodalomjegyzékből pedig egyszerűen hiányzik sok rövidítés feloldása, ld.: AO;²⁰ AOKLT;²¹ BAGI 2007;²² BRUNNER–SCHWERIN 1928;²³ ECKHARDT [*sic!*] 2000;²⁴ GLASSL 1979;²⁵ KOSZTA 2013;²⁶ MALECZEK 1984;²⁷ MRT 9;²⁸ SEBESTYÉN 1925–1926;²⁹ SOLYMOSI 1997;³⁰ SOLYMOSI 2002;³¹ SCHIER;³² SMIČIKLAS;³³ SMIČIKLAS [*sic!*];³⁴ SZOVÁK 1994;³⁵ TRINGLI 2010;³⁶ VALOUS 1970;³⁷ Váradi Regestrum;³⁸ ZICHY.³⁹ – Ezek közül a könyv olvasói a forráskiadványokat többnyire fel fogják ismerni,⁴⁰ az egyéb

²⁰ Ld. 111. p. 655. jegyz.

²¹ Ld. 76. p. 340. jegyz.

²² Ld. 77. p. 358. jegyz.

²³ Ld. 16. p. 32. jegyz.

²⁴ Ld. 28. p. 104. jegyz.; 51. p. 214. jegyz. Nyilván a „d” nélküli Eckhart Ferencre céloz (aki egyébként helyesen írva sem fordul elő az irodalomjegyzékben).

²⁵ Ld. 135. p. 866., 867. és 870. jegyz.

²⁶ Ld. 39. p. 142–143. és 145. jegyz., 40. p. 151. jegyz., 42. p. 165. jegyz., 43. p. 167. jegyz., 43. p. 169. jegyz., 44. p. 174. jegyz., 48. p. 199. jegyz.

²⁷ Ld. 132. p. 852. jegyz.

²⁸ Ld. 111. p. 652–657. jegyz.

²⁹ Ld. 85. p. 421. jegyz.

³⁰ Ld. 84. p. 413. jegyz.

³¹ Ld. 35. p. 121. jegyz., 36. p. 130. jegyz.

³² Ld. 94. p. 474. jegyz.

³³ Ld. 121. p. 771. jegyz.

³⁴ Ld. 119. p. 758. jegyz. A jegyzetben háromszor is előfordul, így írva, nyilván a „č” betűvel írandó Tadija Smičiklas alkalmi változataként.

³⁵ Ld. 39. p. 147. jegyz.

³⁶ Ld. 14. p. 18. jegyz.

³⁷ Ld. 15. p. 26. jegyz.

³⁸ Ld. 114. p. 694. jegyz. Ez ugyan nem rövidítés, és a hivatkozásból – „274 (320.)” – egyértelmű, hogy miről van szó (KARÁCSONYI JÁNOS–BOROVSKY SAMU [kiadók]: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550. évi kiadás hű másával együtt. Bp., 1903. 274. p. 320. szám), de a kiadás leírása hiányzik itt is.

³⁹ Ld. 76. p. 341. jegyz., 126. p. 822. jegyz.

⁴⁰ De azért még itt is adódhatnak kétségek (és meglepetések): az „AO” például utalhat az Anjou-kori okmánytárra és az Anjou-kori oklevéltárra is (meg persze akármi másra is, de ezt most hagyjuk). A kettő, tehát a két Anjou-koros kiadvány közül az utóbbi itt azért tűnik valószínűbbnek, mert az előbbit a szerző „AOKmt” rövidítéssel felvette a források közé (157. p.). Jelen esetben (111. p. 655. jegyz.) a következő áll a jegyzetben: „AO II. 89.” Ez tehát két sorozatra, és összesen négy konkrét forrásra utalhat, mivel a

műveket már kevésbé. Aligha kockáztatott volna sokat a szerző, ha mindenkit meghív egy sörre, aki a lábjegyzetekben lappangó rejtvényeit egytől-egyig fejből megoldja.

Összefoglalásképp megállapítható, hogy a mű egy eddig önmagában és önmagáért nem túlságosan sokat kutatott téma összefoglalása, nagyobb igényvel a célkitűzésben, mint a megvalósításban. A forrásközeliség nagyfokú hiányából adódó ingatag dokumentáltsága, némi benne megnyilvánuló fogalmi zavar és következtetlenség, valamint a kivitelezésében sokhelyütt kiütköző negligencia nem fogják elősegíteni, hogy a további kutatás szolid alapjává váljon.

(ism.: *Süttő Szilárd*)

szerző – mint ez a Bártfai Szabó-féle regeszta ügyéből kiviláglik, ld. feljebb (3. jegyz.) – az oldalszámot és a köteten belüli sorszámot önkényesen variálja, anélkül, hogy erre bármiképp utalna. A mehökkentő – ha az eddigiek után még egyáltalán annak lehet nevezni – az, hogy itt a négyből egyik lehetőség sem jön be, mert, mint az némi utánanézés után kiderül, az Anjou-kori okmánytár II. kötetének (szerk.: Nagy Imre. Bp., 1881.) 86–87. oldalain lévő 81. számú oklevélkivonatról, illetőleg az Anjou-kori oklevéltár VII. kötetének (szerk.: Blazovich László – Géczy Lajos. Bp.–Szeged, 1991.) 225. oldalán található 481. számú regesztáról van szó. – Sokan nem lehetnek, akik számára világos, hogy mindebből hogyan jött ki az „AO II. 89.”.